

АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ У СФЕРІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПРОФЕСІЙ В УМОВАХ ОСВІТНІХ ОКРУГІВ

У статті розглянуто основні аспекти формування у старшокласників загальноосвітньої школи готовності до професійного самовизначення у виборі професій в освітніх округах, де здійснюється формування початкових базових знань і вмінь застосування сучасних сільськогосподарських технологій, розвиток творчих здібностей та забезпечується професійне самовизначення учнів сільської місцевості за напрямом фермерської діяльності.

Ключові слова: освітній округ, готовність, професійне самовизначення, допрофесійна підготовка, професії сільського господарства.

Зміна форми власності в аграрному секторі виробництва з державної на приватну вимагає перебудови змісту освіти всіх рівнів підготовки працівників сільськогосподарських товариств. Сучасні фермерські товариства потребують компетентних працівників з активною життєвою позицією, які б здійснювали раціональне ведення господарства і виробництва конкурентоздатної продукції відповідно до вимог ринку та особливостей регіону.

Роль загальноосвітніх навчальних закладів у вирішенні цієї проблеми — ознайомити з основними сучасними технологіями виробництва; підготувати до активної трудової діяльності в умовах сучасного інформаційного суспільства; здійснити різнобічний розвиток індивідуальності особистості на основі виявлення її задатків і здібностей, формування інтересів і потреб; створити умови для професійного самовизначення; виробити уміння практичного і творчого застосування здобутих знань [2].

Становлення ринкової економіки, розвиток підприємницької діяльності неможливі без існування широко розвинутої, мобільної системи загальноосвітньої і професійної підготовки молоді. Важливо, що змінилися умови навчання в сільській місцевості. Створюються освітні округи у межах адміністративно-територіальних одиниць навчальних закладів системи дошкільної, загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної та вищої освіти, що спрямовують свою діяльність на забезпечення належних умов для здобуття громадянами загальної середньої освіти, упровадження допрофільної підготовки і профільного навчання.

Теоретичні основи особливості формування готовності до вибору певних професій в учнів загальноосвітніх навчальних закладів досліджували А. Бас, О. Губенко, Л. Гуцан, Н. Ковальська, В. Мачуський, О. Мельник, О. Мерзлякова, О. Морін, А. Назарчук, Л. Пасечникова, А. Пашинський, О. Пащенко та інші. Ряд сучасних досліджень присвячені підготовці старшокласників до підприємницької діяльності (В. Дрижак, В. Оржеховська, О. Павелків, Н. Побірченко), психологічним особливостям мотивації підприємницької діяльності (Н. Худякова), готовності старшокласників до вибору професій у сфері сільського господарства (О. Радченко).

Проаналізувавши роботи К. Абульханової-Славської, С. Батишева, Б. Душкова, Д. Кікнадзе, Г. Костюка, Б. Ломова, Г. Лооса, В. Рубахіна, М. Пряжнікова, А. Журкіної, С. Чистякової та інших дослідників з проблеми професійного самовизначення старшокласників, можна зробити висновок, що одним із показників ефективності навчально-виховної роботи школи за цим напрямом є рівень сформованості готовності учнів старших класів загальноосвітніх навчальних закладів до свідомого вибору майбутньої професії. У дослідженні В. Мачуського, який вивчав готовність старшокласників до професійного самовизначення у сфері технічної діяльності, виділені когнітивний, мотиваційний, практично-дійовий, психологічний, креативний та самооцінювальний компоненти; у структурі готовності старшокласників до вибору професій в умовах МНВК О. Мельник окреслив мотиваційний, когнітивний, практичний та «Я» (компонент самосвідомості) компоненти, а Н. Ковтуненко, що досліджував формування у старшокласників готовності до вибору інженерно-технічних професій, виокремив мотиваційно-ціннісний, когнітивний та діяльнісно-практичний компоненти.

Більшість учнів приїжджають до школи з інших населених пунктів, які не мають загальноосвітніх навчальних закладів. За таких умов обмежується тривалість перебування учнів у школі, що ускладнює організацію навчально-виховного процесу в позаурочній і позакласній формах. Для реалізації поставлених завдань педагогам потрібно застосовувати нові, ефективніші в сучасних умовах форми і методи навчання. Одним із шляхів вирішення цієї проблеми є застосування в навчально-виховному процесі дослідницького методу.

Проаналізувавши науково-методичну літературу з теми дослідження та вивчивши досвід роботи освітніх округів,

нами було визначено такі принципи організації дослідницької діяльності у школах сільської місцевості, яка б розвивала творчі здібності учнів та забезпечувала виконання профорієнтаційної роботи: дослідницька робота повинна бути організована на науковій основі з урахуванням вимог сучасності; вона повинна здійснюватися під час позаурочної роботи в тісному поєднанні з трудовим навчанням; зміст завдань має відповідати напрямам діяльності сільськогосподарських товариств, розташованих поблизу навчального закладу, та мати спільне з повсякденним життям учнів; складність досліджень та експериментів мають бути посильними і відповідати індивідуальним та віковим особливостям учнів; діяльність старшокласників повинна мати систематичний характер; творча дослідницька діяльність має здійснюватись за допомогою інтерактивних методів навчання.

Метою статті є висвітлення теоретичних аспектів професійного самовизначення старшокласників у сфері сільськогосподарських професій в умовах освітніх округів.

Механізми розвитку регіональних освітніх систем визначені в низці документів, у тому числі в Законі України «Про освіту». Документом, що визначає стратегію розвитку освітніх округів, стала постанова Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 р. «Про освітній округ», що врегульовує питання створення та функціонування освітніх округів [7].

Перші кроки щодо створення освітніх округів слід розпочинати з переговорів з керівництвом області, району, міста і визначення подальшої долі (статусу) всіх шкіл району, міст і сіл. Освітній округ — один із прикладів горизонтальної форми самоврядування і кооперації в освіті. Межі освітнього округу необов'язково мають збігатися з адміністративно-територіальним поділом регіону. Засновниками освітнього округу можуть виступати директори шкіл, районні відділи освіти.

У процесі організованого сільськогосподарського дослідництва органічно формуються початкові базові знання й уміння застосування сучасних сільськогосподарських технологій, розвиваються творчі здібності та забезпечується професійне самовизначення учнів сільської місцевості за напрямом фермерської діяльності.

Результати наукових досліджень дають змогу стверджувати, що більшість випускників загальноосвітніх шкіл не мають достатньої трудової та психологічної готовності до виконання

функцій фермера, а, отже, не можуть бути конкурентноспроможними товаровиробниками на сучасному ринку праці.

Для вирішення проблеми якості допрофесійної підготовки учнів у загальноосвітніх закладах освіти необхідно розробити сучасні науково-обґрунтовані методики практичної підготовки старшокласників до фермерської діяльності. Їх розробку необхідно проводити, виходячи з того, що зміст допрофесійної освіти учнів загальноосвітньої школи повинен охопити знання, уміння й навички, котрі стосуються галузі виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції фермерами, та забезпечувати виховання готовності старшокласників до вибору ними майбутньою професією фермерську діяльність.

З позиції цілісного підходу до трудового виховання, під готовністю до фермерської діяльності слід розуміти сукупність взаємопов'язаних властивостей особистості, складну багатоступеневу структуру, основними компонентами якої є практична, моральна та психологічна готовності. Процес формування в учнів готовності до фермерської діяльності повинен мати такі ознаки: а) повна відповідність його функцій основній меті підготовки сучасного спеціаліста-фермера; б) відповідність діяльності, до якої залучені старшокласники, сукупності взаємопов'язаних вимог, що висуваються до робітника фермерського господарства; в) єдність мотиваційного, змістового, діяльнісного та оцінного компонентів, які утворюють поняття готовності майбутнього фермера до виконання професійних функцій [5].

Для досягнення ефективності процесу підготовки має бути створений варіативний курс до навчальної програми з трудового навчання «Основи фермерського господарства» та розроблена система профорієнтаційних і виховних заходів професійної спрямованості, у змісті якої відобразились би соціально значущі цілі підготовки учнів до фермерської діяльності.

Програма підготовки учнів до організації й ведення фермерського господарства повинна сприяти відродженню українського сільськогосподарського виробництва; формувати особистість старшокласника, яка має уміння для виконання дослідницької та творчої діяльності в галузі сільськогосподарського виробництва й достатній рівень готовності якісно виконувати у суспільстві професійні функції робітника фермерського господарства. Підходи до створення такої програ-

ми існують різні. Найбільш вдалим, на наш погляд, є підхід А. Кучерявого. Учений зазначає, що розроблення змісту програми має ґрунтуватися на таких принципах: а) інтегрування завдань з основ трудового навчання, вибору професії, психології професійної самоосвіти і самовиховання, теорії менеджменту; б) спрямованість на забезпечення особистісно-розвивальної взаємодії вчителів, учнів та їхніх батьків; в) орієнтація змісту курсу на розвиток в учня свідомості та самосвідомості; г) цілісність процесу формування в учнів мотиваційного, змістового, діяльнісного та оцінного компонентів готовності до фермерської діяльності [3].

Досвід свідчить, що змістову сторону програми слід визначати з кваліфікаційної характеристики фермера-фахівця. Фермер – підприємець в сільському господарстві, який володіє землею або орендує її і займається на ній землеробством, тваринництвом, птахівництвом і тому подібне. Потрібна наявність як мінімум середньої спеціальної освіти, оскільки розпочинати самостійне господарювання з низького рівня освіти дуже ризиковано [1].

Організацію профільного навчання в загальноосвітній школі зумовлюють соціально-економічні зміни в сільськогосподарському виробництві, які все більше потребують фахівців високої кваліфікації. А оскільки стати висококваліфікованим робітником можна, лише маючи вузьку спеціалізацію, то використання профільного навчання у підготовці майбутніх фермерів є найбільш правильним і доречним. Саме профільне навчання сприяє задоволенню освітніх потреб, утвердженню принципів професійного самовизначення кожного школяра і зумовлене зростаючими вимогами особистості і суспільства до професійної компетентності майбутніх фахівців самостійно обраної професії. Це особливо актуально стосовно шкіл сільської місцевості, у більшості яких профільне навчання складно організувати через недостатню розробленість у педагогічній науці його дидактичних засад. Також не в усіх сільських школах можливо організувати необхідний профіль навчання, виходячи з малої наповнюваності класів та недостатньої матеріально-технічної бази навчального закладу.

Зважаючи на таке сучасне явище, як малокомплектність шкіл, іншим можливим шляхом підготовки майбутніх фермерів-фахівців є організація позаурочної гурткової роботи учнів. У процесі гурткової роботи можна успішно реалізувати принцип зв'язку навчання з життям, із продуктивною працею,

успішно формувати й виховувати любов до фермерського господарства, розвивати спостережливість, ініціативність і самостійність школярів, творче та шанобливе ставлення до праці. Але й у цьому випадку, навіть у школах, які мають належну матеріальну базу, важко забезпечити вимоги професійного самовизначення старшокласників. Адже бракує вчителів, які мають високу теоретичну й практичну підготовку до керівництва багатьма профілями, навіть тих, які характерні для сільської місцевості, немає потрібних підручників і навчальних посібників, не кажучи про програмне комп'ютерне забезпечення навчального процесу [9].

Система формування в учнів готовності до ведення фермерського господарства є результатом організації в школі навчальної, трудової, самоосвітньої, самовиховної й інших видів діяльності. Структурними компонентами системи є: педагогічне забезпечення перетворення у свідомості особистості старшокласника знань про якість фермера і фермерську працю з інформативного рівня на рівень самоцінного ставлення до цих знань; усебічне сприяння формуванню у старшокласників мотивів самопідготовки до виконання функцій фермера; безпосередня організація індивідуальної та колективної навчально-практичної діяльності учнів як засобу формування знань, умінь і якостей, необхідних у веденні фермерського господарства; стимулювання активності старшокласників у самопідготовці до фермерської праці.

Найважливішими умовами, що позитивно впливають на якість формування в учнів готовності до фермерської діяльності, є: педагогічна підтримка процесів рефлексії професійного становлення старшокласників, усвідомлення мотивів оволодіння необхідними фермеру вміннями; урахування вчителем різних аспектів нормативності й творчості, педагогічного впливу і саморегуляції в організації професійно спрямованої навчально-виховної діяльності старшокласників; забезпечення таких системних характеристик професійної підготовки школярів, як її особистісно-розвивальна спрямованість (орієнтація на формування в учнів самоцінних знань і умінь у сфері фермерського виробництва і самопідготовки до нього); інтегрованість системних і функціональних характеристик змісту професійної підготовки [6].

Професійне самовизначення старшокласників розглядається як невід'ємна частина цілісного процесу у зв'язку з процесами самовизначення у світогляді, особистісного і соціаль-

ного самовизначення. Крім того, професійне самовизначення старшокласників пов'язане із вибором ними соціального середовища, «приєднання» до професії як до певної сфери соціальної активності. Однак професійне самовизначення розглядається у поєднанні із самовизначенням учнів старших класів стосовно світогляду, моральної позиції та життєвого сенсу, які обумовлюють їхні зв'язки з навколишнім середовищем, а, отже, і мету, напрям та зміст їхньої діяльності в освітньому окрузі [9].

Для систематичного якісного оцінювання роботи навчальних закладів регіону потрібно впроваджувати єдину систему регіонального моніторингу, який провадитиме рада освітнього округу. Своєчасне виявлення проблем в освіті кожного школяра дасть змогу, за умови внесення відповідних змін до чинного законодавства, вводити коефіцієнти додаткового фінансування для здібних учнів та тих, які потребують педагогічної допомоги. Зазначене регулювання уможливить підвищення якості освіти на рівні регіону. Це питання буде предметом наших подальших досліджень. Насамкінець слід зазначити, що профільна освіта — це не заклади нового типу, не поглиблене вивчення предметів у вигляді додатку до навчальних предметів. Профільна освіта — це якісно нова освіта для кожного учня в кожній школі.

Основними завданнями освітнього округу є створення єдиного освітнього простору в межах адміністративно-територіальної одиниці та належних умов для забезпечення навчально-виховного процесу, реалізація допрофільної підготовки і профільного навчання, розвиток творчих здібностей дітей, упровадження сучасних освітніх технологій. Обрання сфери професійної діяльності, складання індивідуального професійного плану та визначення шляхів його реалізації вимагає від випускника прийняття певних рішень та здійснення вибору. Тому вибір є основою професійного самовизначення старшокласників. Проблема вибору і труднощі, які її супроводжують, є основними на вирішальних етапах професійного самовизначення, а саме вибір навчального закладу та напряму професійної спеціалізації, що повною мірою надає освітній округ. Вивчення різних підходів щодо підготовки старшокласників загальноосвітніх шкіл до фермерської діяльності свідчить, що найефективнішим є шлях удосконалення варіативної частини навчальної програми профільного навчання агропромислового напряму.

Література

1. Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників (ДКХП). Вип. 2 «Сільське господарство, мисливство та пов'язані з ним послуги». – К.: Укргропромпродуктивність, 2004. – 254 с.
2. Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа) : схвалена 22.11.2001 р. Міносвіти і науки України // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – 2002. – № 2.
3. Кучерявий А. О. Формування готовності старшокласників до фермерської праці у навчально-виховному процесі сільської школи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / А. О. Кучерявий // Херсонський державний університет. – Херсон, 2003.
4. Навчальні програми загальноосвітніх навчальних закладів «Технології» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.stepanivka.narod.ru/>. – Назва з екрана.
5. Оржеховська В. М. Професійна орієнтація в процесі трудового навчання / В. М. Оржеховська // Трудове навчання в школі. – К., 1984. – С. 76-79.
6. Осипенко Л. Є. Формування дослідницьких вмінь сільських школярів / Л. Є. Осипенко // Постметодика. – 2005. – № 1. – С. 27-33.
7. Положення про освітній округ : схвалене 27.08.2010 р. Кабінетом Міністрів України // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – 2010. – № 2.
8. Трудове навчання: програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 5-9 класи. – К.: Перун, 2005. – 256 с.
9. Яценко А. А. Уроки сільськогосподарської праці в малокомплектних школах / А. А. Яценко // Трудова підготовка в закладах освіти. – 2005. – № 2. – С. 16-19.

В статье рассмотрены основные аспекты формирования у старшеклассников общеобразовательной школы готовности к профессиональному самоопределению в сфере фермерской деятельности. Внимание акцентировано на выборе профессий в образовательных округах, где обеспечены условия для формирования начальных базовых знаний и умений применения современных сельскохозяйственных технологий, развития творческих способностей учащихся.

Ключевые слова: образовательный округ, готовность, профессиональное самоопределение, допрофессиональная подготовка, профессии сельского хозяйства.

О. М. Parkhomenko

Aspects of Senior Students' Professional Self-Determination in the Field of Agriculture under Conditions of Educational Districts

The Institute of Problems on Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine (9 Berlynskooho Str., Kyiv, Ukraine).

The article deals with the main aspects of forming general school senior pupils' readiness to professional self-determination in educational districts, where one can gain initial knowledge and abilities of applying modern agricultural technologies, develop creative skills. Educational districts can be effective in securing professional self-determination of students of rural locality in farmer activity.

The problem of choice and difficulties that accompany it are basic on the decision stages of professional self-determination. A student has to choose an educational institution and a professional specialization direction that the educational district provides. Having studied different approaches to the training of senior students to farmer activity, the author concludes that the most effective way is to improve the variant part of the profile education curriculum of agricultural direction. Professional self-determination is examined in combination with self-determination of students of higher forms in relation to their worldview, moral position and vital sense, that stipulate their connections with the environment, and, thus, the aim, direction and maintenance of their activity in the educational district.

Keywords: educational district, readiness, professional self-determination, pre-professional training, professions of agriculture.

References

1. (2004). Dovidnyk kvalifikatsiinykh kharakterystyk profesii pratsivnykiv (DKKHP): Issue 2 [Reference book of qualification characteristics of professions]. Kyiv: Ukragropromproduktvnyist.
2. (2002). Kontsepsiia zahalnoi serednoi osvity (12-richna shkola) [The conception of comprehensive secondary school]. In Informatsiinyi zbirnyk Ministerstva osvity i nauky Ukrainy, 2.
3. Kucheriavyi, A. O. (2003). Formuvannia hotovnosti starshoklasnykiv do ferserskoi pratsi u navchalno-vyhovnomu protsesi silskoi shkoly [Formation of senior students' readiness to farmer activity in the educational process of village school]. (Candidate dissertation, Herson).
4. Navchalni prohramy zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv «Tehnolohii» [Educational programs of general educational institutions «Technologies»]. Retrieved from <http://www.stepanivka.narod.ru>.
5. Orzhehovska, V.M. (1984). Profesiina orientatsiia v protsesi trudovoho navchannia [Vocational guidance in labour education]. Kyiv.
6. Osypenko, L.E. (2005). Formuvannia doslidnytskykh vmin silskykh shkoliariv [Formation of research skills of village schoolchildren]. Postmetodyka, 1, 27-33.
7. (2010). Polozhennia pro osvitnii okruh [The provision on educational district]. In Informatsiinyi zbirnyk Ministerstva osvity i nauky Ukrainy, 2.
8. (2005). Trudove navchannia. Prohrama dlia zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv. 5-9 klasy [Labour education. A program for general educational institutions. 5-9 grades]. Kyiv: Perun.
9. Yatsenko, A.A. (2005). Uroky silskohospodarskoi pratsi v malokomplektnykh shkolakh [Lessons of farmer labour in underfilled schools]. Trudova pidhotovka v zakladakh osvity, 2, 16-19.